

COSTICĂ DIȚĂ

**PARTEA
RESPONSABILĂ
CIVILMENTE
ÎN PROCESUL PENAL**

**Universul Juridic
București
-2010-**

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2010, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul
scris al S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA ȘI
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DIȚĂ, COSTICĂ

Partea responsabilă civilmente în procesul penal /
Costică Diță. - București : Universul Juridic, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-127-279-5

343.22(498)

REDACTIE: tel./fax: **021.314.93.13**

tel.: **0732.320.665**

e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL telefon: **021.314.93.15; 0733.673.555**

DISTRIBUȚIE: tel./fax: **021.314.93.16**

e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

**COMENZI ON-LINE,
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%**

ABREVIERI

alin.	=	alineat
<i>apud</i>	=	indică o citare preluată de la alt autor, nu din original
art.	=	articol
B. Of.	=	Buletinul Oficial al României, Partea I
c.	=	contra
C.A.	=	Curtea de Apel
C.C.	=	Curtea Constituțională
C. civ.	=	Codul civil
C. com.	=	Codul comercial
C.D.	=	Culegere de decizii
C.E.D.O.	=	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
C. fam.	=	Codul familiei
col.p.	=	colegiul penal
C. pen.	=	Codul penal
C. pr. pen.	=	Codul de procedură penală
C.S.J.	=	Curtea Supremă de Justiție
Dreptul	=	revista „Dreptul”
ed.	=	ediție
Ed.	=	Editura
H.G.	=	Hotărârea Guvernului României
<i>ibidem</i>	=	în același loc (în aceeași lucrare)
<i>idem</i>	=	aceeași referință (același autor)
<i>infra</i>	=	mai jos (dedesubt)
Î.C.C.J.	=	Înalta Curte de Casație și Justiție
J.N.	=	revista „Justiția nouă”
lit.	=	litera
M. Of.	=	Monitorul Oficial al României, Partea I
nr.	=	numărul
n.r.	=	nota redacției
O.G.	=	Ordonanța Guvernului României
<i>op. cit.</i>	=	opera citată
O.U.G.	=	Ordonanța de urgență a Guvernului României
p.	=	pagina

par.	=	paragraful
pct.	=	punctul
RDP	=	„Revista de drept penal”
RRD	=	„Revista română de drept”
SCJ	=	revista „Studii și cercetări juridice”
s.n.	=	sublinierea noastră (a autorului)
<i>supra</i>	=	mai sus (deasupra)
ș.a.	=	și alții (altele)
T.M.B.	=	Tribunalul municipiului București
T.S.	=	Tribunalul Suprem
vol.	=	volumul

CAPITOLUL I

Aspecte generale privind participarea persoanei responsabile civilmente în procesul penal

I.1. Liminarii

Încălcarea unei norme de drept substanțial – penal, civil, administrativ etc. – activează, la nivel cel puțin potențial, răspunderea juridică a agentului, printr-o posibilă, chemare a sa în fața autorităților judecătorești spre a suferi constrângerea de stat prevăzută de lege pentru fapta ilicită comisă.

Tragerea la răspundere juridică a celor care au nesocotit prescripția normativă substanțială se obține prin intermediul acțiunii în justiție, ca element dinamic de drept, exercitată într-un cadru organizat și reglementat numit generic „proces”.

„Procesul” este calificat ca fiind penal, civil, administrativ, comercial etc. în raport de ramura căreia îi aparține norma juridică încălcată de cel a cărui răspundere juridică se solicită a fi antrenată; prin urmare, dacă s-a încălcat o norma juridică penală procesul va fi penal, dacă s-a încălcat o normă juridică civilă procesul va fi civil, dacă s-a încălcat o dispoziție legală din materie comercială procesul va fi unul comercial.

În procesul penal se urmărește, în special, tragerea la răspundere penală a unei persoane fizice sau juridice care a comis o infracțiune; prin săvârșirea unei infracțiuni se aduce atingere ordinii de drept, iar restabilirea acesteia nu poate avea loc decât prin tragerea la răspundere penală a infractorului; aceeași infracțiune, însă, poate fi „*elementul motor*” al unui prejudiciu cauzat unei persoane fizice sau juridice – *persoană vătămată* – pentru a cărei reparație se impune angajarea răspunderii civile a infractorului. Mijloacele procesuale prin care se poate obține antrenarea celor două forme de răspundere juridică a celui respon-

sabil de comiterea infracțiunii sunt: *acțiunea penală* și *acțiunea civilă*; ambele acțiuni judiciare decurg din aceeași faptă ilicită, care din perspectiva substanțială constituie infracțiune, iar în dreptul civil constituie delict sau cvasidelict; cele două acțiuni – penală și civilă – pot fi exercitate separat¹, în cadrul unui proces penal, respectiv unui proces civil sau concomitent în cadrul aceluiași proces penal. În acest din urmă caz, care de altfel ne și interesează în demersul nostru, raportul dintre cele două acțiuni judiciare este de tipul principal-accesoriu, în sensul că acțiunea penală este elementul procesual principal, iar acțiunea civilă este elementul procesual accesoriu². Procesul penal, în atare context, dobândește o structură complexă care circumscrie o pluritate de astfel de raporturi juridice procesuale – corespunzătoare raporturilor juridice substanțiale deduse organelor judiciare penale; raporturi juridice care se deosebesc prin conținutul, prin importanța și prin subiectele de drept între care intervin relațiile sociale specifice fiecărui raport juridic³.

Săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală poate avea în afară de urmarea cu caracter penal și unele consecințe de ordin extrapenal (civil, administrativ, disciplinar), așa încât alături de conflictul de drept penal (raportul juridic penal) se poate ivi și un conflict de drept extrapenal (un raport juridic extrapenal).

¹ În sistemul de drept anglo-saxon nu se poate exercita în fața instanței penale acțiunea civilă, astfel că persoana vătămată prin infracțiune trebuie să se adreseze în exclusivitate instanței civile pentru a obține repararea prejudiciului încercat; a se vedea pentru detalii: R. Merle, A. Vitu, *Traite de droit criminel. Procedure penale*, Ed. Cujas, Paris, 1979, p. 38; acești autori indică, cu unele rezerve, și sistemele de drept olandez, elvețian și german.

² Poziția de acțiune principală și de acțiune accesorie rezultă din câteva prevederi procedurale; astfel, acțiunea civilă nu poate fi exercitată în procesul penal dacă nu există o acțiune penală pusă în mișcare; dacă acțiunea civilă ar întârzia soluționarea acțiunii penale, se poate disjunge acțiunea civilă în vederea judecării separate, dar în același proces penal (art. 347 C. pr. pen.); a se vedea pentru detalii : Gr. Theodoru, *Tratat de drept procesual penal*, Ed. Hamagiu, București, 2007, p. 94.

³ A se vedea: V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *Explicații teoretice și practice ale codului de procedură penală*, par- tea generală, vol. I, Ed. Academiei Române, București, 1975, p. 9-10.

Acțiunea civilă în procesul penal are ca obiect, potrivit art. 14 alin. 1 C. pr. pen., tragerea la răspundere civilă a *inculpatului* și/sau a *persoanei responsabile civilmente* pentru prejudiciul produs persoanei vătămate prin infracțiune comisă.

Se poate observa că, deși numai inculpatul este potențial responsabil civilmente, fiindu-i imputabilă fapta ilicită, totuși cadrul normativ permite promovarea acțiunii civile și împotriva unui subiect de drept, aflat în poziție de terț, pentru fi tras la răspundere civilă, deși prejudiciul suferit de persoana vătămată, nu-i este materialmente imputabil. Acest din urmă subiect de drept este, potrivit legii de procedură penală, *persoana responsabilă civilmente*; asupra determinării regimului juridic, pe care participarea sa în procesul penal îl implică, vom circumscrie demersul de față.

I.2. Axiomele demersului

Individul-uman este o „*moleculă*” socială, integrat în ordinea juridică a societății¹; în această postură el este liber – atât cât este posibil –, adică în măsura în care conduita sa nu vine în contradicție cu „*legea*” care guvernează societatea perturbând armonia socială.

Ordinea juridică² este deopotrivă una „*instaurată*” – prin edictarea unui sistem juridic normativ de către puterea publică – și

¹ Asupra chestiunii de a ști dacă individul izolat și liber a preexistat societății sau invers a se vedea: B. Stark, *Droit civil. Obligations. 2. Contract*, 3^e, Ed. Litec, Paris, 1989, nr. 18, p. 8; acest autor concluzionează sarcastic în sensul că problema este „*atât de serioasă și insolubilă ca și cea privind pre existența oului sau a găinii*”.

² A fost definită în doctrină ca fiind „ansamblul regulilor de drept care guvernează o anumită entitate”; fiind sinonimă cu „*dreptul obiectiv*”: ansamblul regulilor de conduită socială, edictate sau sancționate, care se impun membrilor societății; într-o anumită măsură, „*ordinea juridică*” se suprapune „*sistemului juridic*”: sistem de reguli coerente care fac parte din „*ordinea juridică*”; a se vedea pentru detalii: I. Deleanu, *Părțile și terții. Relativitatea și opozabilitatea efectelor juridice*, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 7 (nota de subsol nr. 10); pentru o mai clară determinare conceptuală, a se vedea: V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *Explicații teoretice și practice ale Codului de procedură penală*, partea generală, vol. I,

una „*aplicată*” sau „*realizată*”, în conformitate cu sistemul juridic normativ, prin transfigurarea elementelor primare ale acestuia în fapte juridice¹, acte juridice², drepturi și obligații subiective³ ori situații juridice⁴ determinate, denumite convențional și generic, „*elemente subiective*” ale ordinii juridice. Cu alte cuvinte, vocația sistemului juridic normativ – de regulă garantată prin virtualitatea coercițiunii – este aceea de a se „*realiza*”, astfel structurându-se sau normalizându-se viața juridică; odată obiectivată această vocație, prin fapte juridice, prin acte juridice, prin drepturi și obligații subiective ori prin situații juridice, aceste elemente ale ordinii juridice nu sunt propulsate în afara ei – ceea ce, de altfel, ar fi de-a dreptul bizar –, ci sunt inserate în aceasta, tinzând la desăvârșirea armoniei pe care o presupune.

Ed. Academiei Române, București, 1975, p. 5-7; potrivit cu care „*ordinea juridică*” este „*Ansamblul regulilor de conduită cuprinse în legislația unui stat constituie ordinea de drept normativă (formală), creată prin acte normative (...); desfășurarea relațiilor sociale potrivit regulilor de conduită ca alcătuiesc ordine normativă, în mod continuu și pretutindeni pe teritoriul țării, constituie la rândul său ordinea de drept efectivă (reală) ... care se realizează pe două căi: prin conformare și prin constrângere*”.

¹ O transformare în lumea materială – intenționată sau nu, umană sau materială – căreia legea îi atașează consecințe juridice; a se vedea pentru detalii: J. Flour, J-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligation.2. Le fait juridique*, 9^e Ed, Arnaud Colin, 2001.

² Manifestare de voință privată, unilaterală, bilaterală sau plurilaterală, în scopul de a produce efecte juridice; a se vedea: I. Deleanu, *op. cit.*, p. 22-23; B. Starck, *op. cit.*, p. 201; Chr. Atias, *Precis elementaire. Contentieux contractuel*, Press Universitaires d' Aix en Provence, 2001; D. d'Ambra, *Groupe de contracts et loi Dailly: notions de tiers*, în *Revue de jurisprudence commerciale*, 1993, nr. 2 fevrier, p. 45 și urm.

³ I. Deleanu, *Drepturile subiective și abuzul de drept*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988; C. Stătescu, C. Bârsan, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Ed. All, București, 1992; L. Pop, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Lumina lex, București, 1998; C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, Ed. All, București, 1998; Al. Weill, Fr. Terre, *Droit civil. Les obligations*, 4^e ed, Dalloz, 1986.

⁴ O stare determinată, căreia legea îi atașează efecte juridice – un complex de drepturi și obligații corelate între ele; a se vedea pentru detalii: I. Deleanu, *op. cit.*, *Părțile...*, p. 7; L. Dugit, *Traite de droit constitutionnel*, tome I, 3^e ed., Paris, 1927, p. 207-314; H. Kelsen, *Aperçu d'une theorie generale de l'Etat*, în *Revue de droit public et de la science politique*, 1926, p. 516.

Astfel, conștient de sine, individul uman – *destinatarul legii juridice* – alege între acte legale și ilegale, între fapte licite și ilicite – morale sau imorale – decide pe care să și le apropie, se angajează să le săvârșească, ceea ce înseamnă *responsabilitate*¹; este responsabil individul uman autonom alegător, decident și angajant în actele sale spirituale și materiale. Aplicativ, individul uman autonom (care și-a relevat numele sieși) cunoaște valorile din normele juridice, le interiorizează și, așa, aderă la ele, se angajează față de sine să le transpună; spunem că e un individ responsabil juridicește². Dacă el se angajează să comită fapte juridice ilicite, atunci contravine cadrului normat, fiind responsabil juridicește pentru atitudinea anticonformistă.

Infracțiunea, ca fapt juridic ilicit, se constituie într-o sursă ce abundă de efecte juridice, care interesează deopotrivă subiecții de drept implicați nemijlocit în săvârșirea acesteia, cât și pe cei relativ străini, dar, după cum vom vedea, nu cu totul dezinteresați. Impactul săvârșirii unei infracțiuni asupra ordinii juridice se profilează sub cel puțin două aspecte și anume: unul care se exprimă într-o instabilitate la nivel social și pentru a cărei regularizare se impune intervenția juridico-represivă a statului; iar celui de al doilea i se circumscrie o sferă mai puțin cuprinzătoare de ordin privat ceea ce impune o intervenție juridico-reparatorie, la solicitarea persoanei vătămate.

După cum am precizat deja, săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală poate avea în afară de urmarea cu caracter penal și unele consecințe de ordin extrapenal (civil, administrativ, disciplinar), așa încât alături de conflictul de drept penal (raportul juridic penal) se poate ivi și un conflict de drept extrapenal (un raport juridic extrapenal).

Dacă raportul juridic extrapenal determinat are caracter civil el poate fi adus în fața organelor judiciare prin exercițiul unei acțiuni în justiție, care poartă denumirea de *acțiunea civilă*; ca orice acțiune judiciară și acțiunea civilă, care își are izvorul într-o

¹ A se vedea pentru detalii: L. Cadet, Ph. Le Tourneau, *Droit de la responsabilité*, Paris, 1996, p. 576-594; Gh. Mihai, *Fundamentele dreptului*, vol. IV, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 278-304; A. Renault, *Sosoe, Philosophie du droit*, Paris, 1991.

² Gh. Mihai, *op. cit.*, p. 50.

infrafracțiune, prezintă două aspecte: unul *substanțial* și altul *procesual*¹.

Din *perspectivă substanțială acțiunea civilă* este expresia *dreptului* celui ce a fost vătămat prin fapta ilicită a altuia de a se adresa justiției pentru a obține reparația echitabilă; această prerogativă – acțiunea în justiție – subzistă latent și impersonal în conținutul normei juridice, potrivit căreia cel care a cauzat prin fapta sa o pagubă altei persoane este obligat să repare acea pagubă – art. 998-999 C. civ. – fiind practic un atribut intrinsec al acesteia. Cu alte cuvinte, trebuie acceptată existența unui drept al celui vătămat civilmente prin infrafracțiune de a pretinde repararea prejudiciului încercat.

În momentul apariției prejudiciului se dinamizează și personalizează dreptul la acțiune a victimei, iar acțiunea civilă devine folosibilă.

Obiectul acțiunii civile îl formează exercitarea dreptului de a reclama reparații prin mijlocirea organelor judiciare; exercitată în procesul penal acțiunea civilă are ca obiect tragerea la răspundere civilă, în general, a persoanei care a săvârșit fapta prevăzută de legea penală (făptuitorul). Potrivit legii civile, pentru prejudiciul cauzat persoanei vătămate, prin fapta juridică ilicită comisă de cel care într-un proces penal poate avea calitatea de învinuit sau inculpat, poate fi antrenată răspunderea civilă și a unui alt subiect de drept neimplicat activ. Suntem, după cum vom vedea în continuare, în prezența unei răspunderi civile indirecte determinată de relația *persoana responsabilă civilmente – învinuit sau inculpat, prejudiciu cauzat persoanei vătămate prin infrafracțiune*.

Cele ce preced ne permit să extragem o primă axiomă a demersului nostru: *persoana responsabilă civilmente răspunde, potrivit legii civile, pentru pagubele provocate prin fapta învinuitului sau inculpatului*.

Vom construi, astfel, latura de drept substanțial al prezentei lucrări determinată de accepiunea materială dată de legea de procedură penală categoriei juridice „*persoana responsabilă civilmente*”.

¹ V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *op. cit.*, p. 74.

Prin folosirea acțiunii civile se pune în evidență aspect procesual al acesteia găsindu-și consacrare normativă în legea de procedură; potrivit naturii sale acțiunea civilă este, în principal, reglementată de legea de procedură civilă; totuși, în cazul când vătămarea civilă provine din săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, această acțiune găsește o reglementare specială și în legea de procedură penală.

Astfel că, acțiunea civilă al cărei obiect îl constituie tragerea la răspundere civilă a inculpatului, precum și a *părții responsabile civilmente* poate fi exercitată, în procesul penal alături de acțiunea penală; este una dintre modalitățile prin care se poate obține repararea prejudiciului încercat de persoana vătămată prin infracțiune.

În legea de procedură penală se reglementează, în ansamblu, regimul juridic al acțiunii civile în procesul penal și nu se rezumă doar la posibilitatea a fi dedusă, pentru faza de judecată, instanței penale, prin prorogarea jurisdicției; practic instanța penală sesizată cu cele două acțiuni – penală și civilă – va efectua două activități de judecată simultane, urmând a pronunța două soluții, una pe latură penală, iar alta pe latură civilă. Sentința penală fiind, dacă este să o privim din perspectivă structurală, formată din două acte procesuale cuprinse într-un act procedural unic.

Participarea *persoanei responsabile civilmente* în procesul penal, ca subiect pasiv al acțiunii civile, se pune în evidență prin delimitarea conotațiilor pe care le implică accețiunea sa procesuală; în concret vom supune analizei contextul procesual în care se exercită împotriva persoanei responsabile civilmente acțiunea civilă.

Așa fiind să marcăm cea de a doua axiomă a demersului nostru și anume: *acțiunea civilă în procesul penal se poate exercita și/sau împotriva persoanei responsabile civilmente*.

Vom dezvolta cea de a doua parte a demersului pe relația care sintetic se marchează astfel: *persoana responsabilă civilmente – subiect al acțiunii civile în procesul penal*.

I.3. Conotația conceptelor

Instrumentarul minim de concepte juridice pe care le vom utiliza este alcătuit prin urmare din: „*părți*”, „*partea responsabilă civilmente*”, „*acțiune civilă*”, „*prejudiciu*”.

I.3.1. Conceptul de „*parți*”, în procesul penal

„*Părțile*” din procesul penal sunt definite în art. 24 C. pr. pen. astfel: „*Persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, dacă participă în procesul penal, se numește parte vătămată.*”

Persoana vătămată care exercită acțiunea civilă în cadrul procesului penal se numește parte civilă.

Persoana chemată în procesul penal să răspundă, potrivit legii civile, pentru pagubele provocate prin fapta învinuitului sau inculpatului, se numește parte responsabilă civilmente”.

În concret din economia acestor texte normative constatăm că legiuitorul a determinat la nivel conceptual „*părțile*”¹ dintr-o perspectivă exclusiv materială, evitând să se oprească și asupra accepțiunii procesuale pe care o implică.

Conceptului de „*parte*”, noi considerăm că trebuie să i se determine intensiunea pornindu-se de la dubla determinare pe care o generează, atât în *plan substanțial*, cât și în *plan procesual*; mai precis prin „*parte*” se desemnează, în *plan substanțial*, unul dintre subiecții raportului juridic civil inițiat prin determinarea unui prejudiciu persoanei vătămate prin faptul juridic penal, iar, în *plan procesual penal*, subiecții raportului juridic procesual secundar, care se pliază pe raportul juridic civil dedus instanței penale.

¹ În categoria subiecților procesuali particulari ai procesului penal grupul cel mai important este acela al subiecților interesați, denumiți *părți*. Acești subiecți procesuali fiind în același timp și subiecții cauzei penale (ai raportului juridic de conflict care face obiectul procesului penal), ei nu pot lipsi în niciun proces penal; sunt deci subiecți principali, obișnuiți și esențiali, cu poziție procesuală durabilă de-a lungul întregii desfășurări a procesului penal; V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *op. cit.*, p. 57; Gh. Mateuț, *op. cit.*, p. 539 și urm.; Gh. Elian, *Persoana vătămată în procesul penal*, Ed. Științifică, București, 1961.

Se aduce astfel în discuție un alt concept juridic care-l circumscrie pe cel dintâi și anume: „*raport juridic*”¹ ale cărei trăsături esențiale socotim că se impun a fi marcate fie și în linii generale.

Formarea unui raport juridic este condiționată de existența concomitentă a următoarelor premise:

- a. *noma juridică*;
- b. *subiectele de drept* ;
- c. *faptul juridic*².

Dacă primele două sunt considerate *premise generale* sau *abstracte*, cea de a treia este considerată *premă specială, concretă* sau *minoră*³.

¹ „*Raportul juridic este o relație socială reglementată de drept*”, potrivit celei mai lapidare definiții folosită de majoritatea autorilor; a se vedea: I. Genoiu, *Raportul juridic*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 1-5; N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Actami, București, 1994, p. 273; I. Ceterchi; I. Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, Ed. All, București, 1998, p. 95; S. Popescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 226; L. Barac, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Maria, Reșița, 1994, p. 68; I. Humă, *Introducere în studiul dreptului*, Ed. Fundației Chemairea, Iași, 1993, p. 86; I. Santai, *Introducere în studiul dreptului*, Universitatea din Sibiu, 1991, p. 91.

² Se susține în doctrina procesual penală că „Raporturile juridice se nasc, modifică și desființează pe baza faptelor juridice. Raporturile procesuale, fiind raporturi juridice, sunt determinate de preexistența unor fapte juridice procesuale”; a se vedea: N. Volonciu, *op. cit.*, p. 38; Avem rezerve față de posibilitatea raporturilor juridice de a se naște și mai mult cu privire la preexistența faptelor juridice în determinarea raporturilor juridice, întrucât prin recunoașterea legală a unor consecințe juridice *faptului* i se conferă calitatea de fi *juridic*, iar cadrul în care se desfășoară subiecții actanți este chiar *raportul juridic însăși*. Prin urmare, nu *faptele juridice procesuale* preexistă *raporturilor juridice procesuale penale*, ci *faptele juridice penale* aduse la cunoștința organelor judiciare, care prin sesizare inițiază procesul penal și constituie *raportul juridic procesual principal* pe care acesta se susține.

³ A se vedea în acest sens: N. Popa, *op. cit.*, p. 274; I. Ceterchi, I. Craiovan, *op. cit.*, p. 244; M. Bădescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Universul Juridic, București, 2004, p. 303; I. Genoiu, *op. cit.*, p. 15; C. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2001, p. 228, denumește aceste elemente „*premise sau condiții ale raportului juridic*”, iar D. Mazilu, în *Teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 1999, p. 277, face trimitere la norma juridică, subiectele de drept și faptul juridic ca fiind „*premisele și elementele constitutive și indispensabile ale raportului juridic*”; pentru opinii diferite, a se vedea: Gh. Boboș, *Teoria generală a statului și dreptului*,

Existența normelor juridice penale, datorită conținutului și caracterului lor prohibitiv nu au menirea de a determina constituirea de raporturi juridice, ci de a impune destinatarilor abținerea de la săvârșirea faptelor interzise; neconformarea acestora conduce la constituirea unui raport juridic de constrângere¹.

Prin realizarea celor trei premise într-un cadru normativ anume – procesul penal –se pot constitui raporturi juridice de drept procesual penal; ele au caracter autonom față de raporturile juridice de drept penal, în sensul că nu decurg din acestea, dar între ele există o legătură indisolubilă. Această legătură rezultă din împrejurarea că raportul juridic penal de conflict se constată prin mijlocirea raportului procesual penal².

*Raportul juridic procesual penal*³ se constituie atunci când

Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 207-215, care analizează problematica „condițiilor raportului juridic”, incluzând în această categorie, numai norma juridică și faptul juridic, subiectele de drept fiind unul dintre elementele raportului juridic, alături de obiect și conținut.

¹ În doctrina penală are susținere majoritară ideea existenței *raporturilor juridice de conformare (de cooperare)*, în cazul respectării legii penale și a *raporturilor juridice de conflict (de contradicție)*, în cazul săvârșirii unei infracțiuni; a se vedea în acest sens: V. Dobrinoiu, W. Brânză, *Drept penal*. Partea generală, Ed. Lumina Lex, București, 2003, p. 34; Tr. Dima, *Drept penal*. Partea generală, Ed. Hamangiu, București, 2007, p. 37-38; C. Bulai, *Manual de drept penal*, Ed. All, București, 1997, p. 55; Al. Boroi, *Drept penal*. Partea generală, Ed. All Beck, București, 2001, p. 72; C. Mitache, *Drept penal român*, Casa de Ed. și presă „Șansa” S.R.L., București, 1994, p. 34; cu privire la existența numai a *raporturilor juridice de constrângere*, a se vedea: M. Basarab, *Drept penal*. Partea generală, Ed. Lumina Lex, 1997, p. 21; D. Pavel, *Considerații teoretice în legătură cu raportul de drept penal*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1966, p. 81; într-o opinie minoritară s-a susținut că *norma juridică penală nu generează niciun fel de raport juridic*; a se vedea: M. Ketty Guiu, *Raportul juridic de drept penal*, în RDP nr. 4/1996, p. 34 și urm.

² „*Raportul procesual penal reprezintă modalitatea prin care se constată și se rezolvă raportul de drept penal, întrucât aplicarea normelor penale se face prin intermediul celor procesuale penale*”, a se vedea: M. Basarab, *op. cit.*, p. 45-46.

³ Asupra problematicii *raportului procesual penal*, a se vedea pentru detalii: Gh. Mateuț, *Tratat de procedură penală*. Partea generală, vol. I, Ed. All, București, 2008, p. 108-109; I. Neagu, *op. cit.*, p. 16-17; N. Volonciu, *op. cit.*, p. 40 și urm.; O. A. Stoica, A. Moarcănaș, *Considerații privind raporturile juridice procesuale penale*, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Seria

raportul juridic penal de conflict este adus la cunoștința organelor judiciare prin unul dintre modurile de sesizare prevăzute de lege, în timp ce acesta din urmă se constituie la momentul săvârșirii faptului juridic penal.

*Procesul penal*¹, în cea mai simplă configurație posibilă, poate circumscrie un raport juridic procesual penal „modelat” după raportul juridic penal de conflict al căror subiecți² sunt identificați în persoana, fizică sau juridică, având calitatea procesuală de inculpat, respectiv statul, în calitate de titular al funcției de apărare socială; raportul juridic procesual penal fiind elementul său structural de bază; cu alte cuvinte, este raportul juridic principal, mijloc tehnico-judiciar destinat punerii în evidență a raportului juridic penal de conflict. Dar în cele mai multe cazuri procesul penal are o structură complexă în care se înglobează mai multe categorii de raporturi juridice, pe lângă cele de bază menționate; astfel pot exista raporturi judiciare, raporturi secundare, raporturi civile, raporturi de executare³; subiecților de drept implicați

Juresprudentia, Cluj-Napoca, 1966, p. 117 și urm.; V. Manzini, *Trattato di diritto procesuale penale italiano*, ed. a-II-a, revăzută și adăugită, vol. I, Torino, 1925, p. 16-17.

¹ Pentru definiții ale *procesului penal* în literatura de specialitate, a se vedea: V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *op. cit.*, p. 10-13; I. Neagu, *op. cit.*, vol. I, p. 27.

² Despre subiecții *raportului juridic penal*, a se vedea pentru detalii: Tr. Dima, *op. cit.*, p. 39; C. Bulai, *op. cit.*, p. 60; V. Dobrinou, W. Brânză, *op. cit.*, 55 și urm.; P. Dungan, *Structura raportului juridic penal*, în RDP nr. 4/1996, p. 37-38; O. Loghin, *Raportul juridic penal și răspunderea penală*, în Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași, tomul XXIV/1978, p. 69 și urm.

³ a. *Raporturi judiciare*. Desfășurarea procesului penal efectuându-se prin intervenția obligatorie a organelor judiciare penale, în mod firesc o sumă de situații procesuale sunt prilejuite de intervenția acestor organe, situații care generează raporturi procesuale cu caracter judiciar și constituie sursa a numeroase relații între organele judiciare și personale la care se referă acele situații.

În fiecare proces penal numărul acestor raporturi procesuale judiciare este corespunzător naturii cauzei penale care face obiectul procesului penal și condițiilor în care se desfășoară activitatea procesuală.

b. *Raporturi secundare*. Pentru realizarea scopului procesului penal, adică constatarea și sancționarea la timp a infracțiunilor, este necesar să se afle adevărul asupra cauzei penale care face obiectul procesului tuturor celor care ar putea contribui la descoperirea adevărului, iar acest concurs duce

în aceste raporturi juridice, contigue raportului juridic principal¹ – procesual penal –, li se circumscrie conceptul juridic de „*părți*”, încă de la debutul procesului penal. La finele procesului penal poate avea loc, constatarea, după caz, fie a existenței raportului juridic penal de conflict, fie a inexistenței acestuia; cum calitatea de „*părți*” poate se identifică, în optica legii procesual penale, cu cea de subiect al raportului juridic substanțial apare ca fiind bine conturată numai în cazul constatării pozitive menționată deja și nu în cealaltă situație juridică. Or, dacă ar fi să aprofundăm concluziile noastre, pe linia logicii legiuitorului, ar rezulta că odată constatăată inexistența raportului juridic penal de conflict să se rețină implicit că subiectele de drept angajate procesual nu au avut niciun moment calitatea de „*părți*” și nu sunt titulare ale drepturilor și obligațiilor ce decurg dintr-o astfel de calitate, ceea ce de departe apare ca fiind nu doar absurd, ci de-a dreptul de neacceptat. De aceea noi socotim că la nivel conceptual calitatea de „*partea*” ar trebui raportată doar la gradul de implicare a unui

implicit la anumite situații procesuale în care iau ființă numeroase raporturi procesuale între organele judiciare și persoanele care participă la aflarea adevărului.

Aceste raporturi procesuale, datorită caracterului lor derivat față de raporturile procesuale principale, se numesc raporturi procesuale secundare.

c. *Raporturi civile*. Când acțiunea civilă a persoanei vătămate este alăturată acțiunii penale, în procesul penal vor exista în mod corespunzător anumite raporturi procesuale principale și secundare privind latura civilă a procesului penal. Aceste raporturi procesuale sunt denumite civile și au caracter autonom față de raporturile procesuale ale laturii penale, ele putându-se stinge sau supra vieții distinct față de acestea din urmă.

Sunt, desigur, și cauze penale în care ivirea acestor raporturi este exclusă.

d. *Raporturi de executare*. Când procesul penal a luat sfârșit printr-o hotărâre definitivă, dispozițiile acesteia trebuie să fie aduse la îndeplinire prin *executare*, care constituie o fază procesuală; a se vedea pentru detalii: V. Dongoroz, ș.a., *op. cit.*, p. 13.

¹ *Raporturi principale*. Sunt determinate de însuși suportul (temeiul) de fapt și de drept al procesului penal, adică de conflictul de drept penal care face obiectul cauzei penale. Aceste raporturi privesc deci persoanele între care s-a produs conflictul de drept penal: persoana care a comis infracțiunea și persoana vătămată prin acea infracțiune; a se vedea: V. Dongoroz, ș.a., *op. cit.*, vol. I, p. 12.

subiect de drept în raportul juridic procesual principal sau în raporturile juridice contigue acestuia.

De lege ferenda, susținem că se impune reformularea dispozițiilor normative înscrise în art. 24 C. pr. pen. în sensul fixării caracterelor definitorii ale conceptului de „părți”¹ numai circumscris accepțiunii sale procesuale, renunțându-se la conotațiile de ordin substanțial.

1.3.2. Determinarea conceptuală a „părții responsabile civilmente”

Prin art. 24 alin. 3 C. pr. pen. se stabilește că partea responsabilă civilmente *„este persoana chemată în procesul penal să răspundă, potrivit legii civile, pentru pagubele provocate prin fapta inculpatului”*. Pornindu-se de la accepțiunea legii de procedură penală asupra conceptului de „parte” – accepțiunea sa materială – în doctrină s-a opinat că dacă *„printr-o interpretare greșită a dispozițiilor legii civile, care reglementează răspunderea pentru pagubele provocate prin fapta ilicită a altei persoane, se poate ca în calitate de parte responsabilă civilmente să fie introdusă o persoană care, în realitate, nu este civilmente responsabilă, aceasta va rămâne în proces ca parte responsabilă civilmente până când se va stabili lipsa de temei a introducerii sale”*².

În ce ne privește avem serioase rezerve față de această susținere întrucât credem că nu actul procesual *„introducerea în cauză în calitate de parte responsabilă civilmente”* constituie, în mod exclusiv, obiectul judecății instanței penale, pe latură civilă, ci acțiunea civilă exercitată, în procesul penal, alături de acțiunea

¹ A se vedea: S. Satta, *Diritto procesuale civile*, Padova, 1976, p. 72; s-a definit calitatea de „părți” în procesul penal, fiind subiecți ai raportului juridic procesual – în ambele sale componente: penală, principală și civilă, subsidiară; astfel că, după cum spunea un reputat doctrinar: *„traducerea procesuală a calității de titular al dreptului”* se exprimă prin noțiunea de *„calitate procesuală”*, adică *„actul de identitate al părții”*; A se vedea: J. Heron, *Droit judiciaire prive*, Monchrestein, Paris, 1991, p. 53; I. Deleanu, *Părțile și Terții. Relativitatea și opozabilitatea efectelor juridice*, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 272.

² Gr. Theodoru, *op.cit.*, p. 100.

publică; astfel că efectuarea controlului de regularitate a acestui act procesual apare ca un „*detaliu*” de ordin procedural al exercițiului acțiunii civile în procesul penal. Soluția de fond a instanței penale asupra acțiunii civile îndreptată împotriva *părții responsabile civilmente* trebuie să se concentreze asupra angajării răspunderii sale civile, în sensul reparării prejudiciului suferit de persoana vătămată, constituită parte civilă, și nu a existenței sau a lipsei de temei a introducerii ei în procesul penal.

Fără a relua considerentele pe care le-am exprimat în privința conotațiilor conceptului de „*părți*” constatăm exprimarea aceleiași opțiuni normative în delimitarea valențelor terminologice ale conceptului de „*parte responsabilă civilmente*”; se urmărește punerea în evidență, exclusiv, a trăsăturilor care circumscriu accepțiunea materială a conceptului; se scapă din vedere dimensiunea exclusiv procedurală a termenului, pentru că un subiect de drept poate fi *parte responsabilă civilmente* numai în cadrul procesului penal și numai dacă a dobândit calitatea de subiect al raportului juridic civil, alăturat, în temeiul art. 14 alin. 1 și art. 16 C. pr. pen. și ca urmare a exercițiului dreptului opțiune¹ al părții civile², raportului procesual penal principal.

În afara procesului penal *subiectul de drept responsabil civilmente* pentru prejudiciul cauzat prin fapta ilicit penală a inculpatului nu poate avea calitatea de „*parte responsabilă civilmen-*

¹ Victima unei infracțiuni dispune de mai multe posibilități procedurale pentru a obține repararea prejudiciului; a se vedea pentru detalii: Gh. Mateuț, *op. cit.*, vol. I, p. 578-579; N. Volonciu, *op. cit.*, vol. I, p. 191; Gr. Theodoru, *op. cit.*, p. 196; I. Neagu, *op. cit.*, vol. I, p. 250-251; S. Guinchard, J. Buisson, *Procédure penale*, Editions Litec, Paris, 2000, p. 388; *în opinia acestor autori*, „Dintre toate [modurile de a obține repararea prejudiciului avute la îndemână de victima infracțiunii – *s.n.*, *C. D.*] cel mai eficient este *dreptul la acțiune civilă* [în procesul penal – *s.n.*, *C.D.*], deoarece îi acordă facultatea de a obține repararea prejudiciului printr-o hotărâre prin care jurisdicția penală se pronunță simultan asupra prejudiciului pe care l-a suferit și asupra culpabilității autorului infracțiunii generatoare a acestui prejudiciu”.

² S-a arătat că victima alegând calea penală pentru exercitarea acțiunii sale civile, va putea desemna persoanele responsabile civilmente în termenii dreptului comun civil; a se vedea pentru detalii: M. Laure Rassat, *Traite de procédure penale*, Presses de Universitaires de France, Paris, 2001, p. 504.

te”; perspectiva substanțială a poziției sale față de persoana vătămată nu poate fi decât aceea de debitor în cadrul raportului juridic obligațional constituit ca urmare a determinării unui prejudiciu prin comiterea infracțiunii de către inculpat.

De aceea socotim că, dat fiind și relația parte-întreg existentă între conceptul de „părți” și cel de „*parte responsabilă civilmente*”, pentru identitate de rațiune se impune reconsiderarea poziției normative în caracterizarea legală și a conceptului în discuție; propunerea *de lege ferenda* pe care am emis-o în secțiunea anterioară își găsește pe deplin incidența și în privința art. 24 alin. 3 C. pr. pen.

În doctrină s-a justificat oportunitatea atragerii în procesul penal, ca subiect pasiv al acțiunii civile, a *persoanei responsabile civilmente* pe un considerent de politică judiciară¹ dedus din necesitatea de a proteja persoana care a suferit un prejudiciu împotriva insolvabilității autorului prejudiciului (*victima infracțiunii*)². Cu alte cuvinte, *partea responsabilă civilmente* poate să răspundă pentru inculpat când acesta este insolvabil, ca în situația inculpatului minor, de pildă, ori poate să răspundă alături de inculpat, cum este cazul comitentului³; un asemenea mod de reglementare

¹ O atare opțiune legislativă găsim și în codurile de procedură penală ale altor state; cu titlu de exemplu facem trimitere la următoarele: art. 88 C. pr. pen. bolivian: „*Constituirea denunțătorului (petiționarului) civil se va iniția chiar și când nu va fi fost individualizat acuzatul. Dacă în proces au fost mai mulți acuzați și din punct de vedere civil reclamați, acțiunea va putea fi îndreptată contra unuia sau a mai multora. Dacă s-ar îndrepta împotriva celui de-al doilea, va trebui să se îndrepte obligatoriu și contra primului. Când denunțătorul nu menționează niciun acuzat, se va înțelege că se îndreaptă împotriva tuturor*”; art. 59 alin. 2 C. pr. pen. chilian: „*Pe toată durata procedurii penale [procesului penal – s.n., C.D.] victima va putea exercita împotriva acuzatului, în limitele prescise de acest Cod, toate acțiunile care au ca obiect atragerea responsabilității civile derivate din pedeapsa*”.

² A se vedea I. Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală*, ed. a 2-a, Tipografia Curierului judiciar, vol. IV, București 1924, p. 364; în același sens, a se vedea: N. Volonciu, *op. cit.*, *Tratat, partea generală*, vol. I, p. 193; G. Antoniu, N. Volonciu, N. Zaharia, *Dicționar de procedură penală*, Ed. Științifică București, 1988, p. 209.

³ În reglementarea anterioară (art. 66 din Codul de procedură penală din 1936), răspunderea persoanei civilmente responsabile era mult mai restrictivă, fiind angajată exclusiv pentru inculpat. Actuala reglementare permi-

este și în interesul unei mai bune administrări a justiției, deoarece, în acest fel întreaga activitate juridică se desfășoară o singură dată, conducând la opozabilitatea actelor de procedură efectuate față de toate persoanele chemate să suporte consecințele civile ale aceleiași infracțiuni¹.

Mai mult, s-a propus extinderea sferei de circumscriere a conceptului de „*parte responsabilă civilmente*” în sensul includerii și a persoanelor care, „(...) potrivit legii civile sunt chemate a răspunde alături de inculpat pentru pagubele provocate prin fapta juridică ilicită a acestuia”; s-a motivat această opțiune prin considerentul că „(...) este legal să se realizeze, în cadrul procesului penal, rezolvarea tuturor raporturilor juridice civile care au avut izvor în fapta penală”; pe această cale „se realizează, astfel, tragerea la răspundere în procedură penală a persoanelor care au produs prejudiciu împreună cu învinuitul sau inculpatul, dar nu au fost trimise în judecată, nefiind trase la răspundere penală”; se conchide că „astfel, principiul solidarității își produce efecte din plin”². Uneori în practica judiciară s-a decis că pot fi angajate în procesul penal, în calitate de *părți responsabile civilmente*, persoane care intră sub incidența dispozițiilor legii civile privind răspunderea civilă pentru fapta altuia, în condițiile în care persoana pentru care ar putea răspunde nu a fost trimisă în judecată în calitate de inculpat, deoarece nu răspunde penal. Astfel

te cuprinderea în calitate de parte responsabilă civilmente și a altor persoane a căror răspundere civilă poate fi angajată personal, cu unica condiție ca ea să decurgă din paguba provocată prin fapta inculpatului. Sub acest aspect, așa cum s-a subliniat în doctrină (a se vedea C. Stănescu, *Răspunderea civilă delictuală pentru fapta altei persoane*, Ed. Științifică și Enciclopedică București, 1984, p. 212), răspunderea pentru fapta altuia din dreptul civil cuprinde alături de reglementarea tradițională din Codul civil (art. 1000 alin. 2 și 4 și alte reglementări, cum este cea cuprinsă în Legea nr. 22/1969; Ph. Conte, P. Maistre du Chambon, *La responsabilite civile delictuelle*, Press Universitaire de Grenoble, nouvelle edition revue et augmentee, Grenoble, 2000, p. 64.

¹ N. Volonciu, *op.cit.*, Tratat, vol. I, p. 192-193.

² A se vedea: P. Buneci, *Partea responsabilă civilmente în procesul penal*, Ed. Fundației România de Măine, București, 2002, p. 75; T. Pop, *Propuneri de lege ferenda privind extinderea noțiunii de parte responsabilă civilmente*, în RRD, nr. 9/1973, p. 17-21.